

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2020.29.082>
УДК 94(437):316.647.6(=161.2)

Руслан Постоловський

канд. іст. наук, проф., ректор
Рівненський державний
гуманітарний університет
33028, Україна, Рівне, вул. С. Бандери, 12
E-mail: rectorat@rdgu.uar.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3004-582X>

Андрій Слесаренко

канд. іст. наук, доц.
Рівненський державний
гуманітарний університет
33028, Україна, Рівне, вул. С. Бандери, 12
E-mail: avslesarenko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7648-4003>

УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА В ДОКУМЕНТАХ ЧЕСЬКИХ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1980-х рр.)

У статті автори проаналізували присутність та зміст української тематики в документах чеських громадянських ініціатив другої половини 1980-х років. Розвиток громадянських ініціатив став каталізатором активізації суспільно-політичного життя в Чехословаччині. Зростала не лише кількість учасників громадянських ініціатив, але й відбувалася політизація їхніх програм. У низці програмних заяв цих угруповань чи їхніх представників відкидався принцип так званої керівної ролі компартії як невідповідний принципу рівноправності громадян і кодексу громадянських і політичних прав.

Джерельну основу дослідження складають документи та матеріали правозахисників, активістів, вперше оприлюднені у самвидавничих виданнях, бюлетенях незалежних чеських громадянських ініціатив: «Інформаце о Харте 77» (“Informace o Chartě 77”), «Зправа віходноевропске інформачні агентури» (“Zprava vychodoevropske informační agentury”) та «Бюлетені независлего міровеого сдружені — Ініціативи за демілітарізації сполучності» (“Bulletin nezavisleho miroveho sdružení — Inicijativy za demilitarizaci společnosti”). Визначено, що українська тема представлена у

двох документах правозахисного об'єднання Хартії 77: документі «До аварії на Чорнобильській електростанції» (6 травня 1986 р.) й телеграмі чехословацьких правозахисників до Львова, адресованій групі «Довіра» (22 квітня 1989 р.). Чеська «Незалежна мирна співдружність — ініціатива за демілітаризацію суспільства» та українська, львівська, група «Довіра» обмінялися листом і телеграмою солідарності. Інформаційними приводами створення документів слугували чорнобильська катастрофа — техногенна аварія всесвітнього масштабу — та брутальний розгін мирної передвиборчої маніфестації у Львові.

Документи чеських правозахисників і пацифістських активістів зацентрували увагу громадськості на пізньорадянських реаліях — відсутності/приховуванні владою інформації від суспільства щодо радіоактивного забруднення та черговому порушенні прав людини в радянській Україні.

Ключові слова: Хартія 77, громадянські ініціативи, Чехословаччина, Україна, чорнобильська аварія, львівська група «Довіра».

Ruslan Postolovskyj

PhD in History, Professor, Rector
Rivne State University of Humanities
12, Stepan Bandera Street, Rivne, 33028, Ukraine
E-mail: rectorat@rdgu.uar.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3004-582X>

Andrij Slesarenko

PhD in History, Associate Professor
Rivne State University of Humanities
12, Stepan Bandera Street, Rivne, 33028, Ukraine
E-mail: avslesarenko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7648-4003>

UKRAINIAN THEME IN THE DOCUMENTS OF CZECH CIVIC INITIATIVES DURING THE SECOND HALF OF THE 1980s

The authors analyzed the presence and content of Ukrainian theme in the documents of Czech civic initiatives during the second half of the 1980s. The development of citizens initiatives has become a catalyst of socio-political life in Czechoslovakia. The number of participants in civic initiatives increased, and their programs were politicized. In program statements the principle of the so-called leading role of the Communist Party of Czechoslovakia was rejected as inconsistent with the principle of equality of citizens and the code of civil and political rights.

The source base of this research comprised documents and materials of human rights activists, first presented in the self-published (samizdat) bulletins of independent Czech civic initiatives: “Information on Charter 77” (“Informace o Chartě 77”), “The Case of the East European News Agency” (“Zprava vychodoevropske informačni agentury”) and “Bulletin of Independent Peace Commonwealth — Initiative for demilitarization of society” (“Bulletin nezavisleho miroveho sdružení — Iniciativy za demilitarizaci společnosti”).

It has been shown that the Ukrainian theme is presented in two documents of the human rights association of Charter 77: the document “Before the Chernobyl Accident” (May 6, 1986) and the telegram of Czechoslovak human rights activists to Lviv, addressed to the group “Dovira” (“Trust”) (April 22, 1989). Czech “Independent Peace Commonwealth — Initiative for demilitarization of society” and Ukrainian, Lviv, “Dovira” Group, exchanged a letter and a telegram of solidarity. The informational reasons for creating the documents were the Chernobyl disaster — man-made accident on a global scale and the brutal dispersal of a peaceful demonstration in Lviv.

Documents of Czech human rights activists and pacifist activists focus public attention on late Soviet realities: concealment of information from society about radioactive contamination and another human rights violation in Soviet Ukraine.

Keywords: *Charter 77, civil society initiatives, Czechoslovakia, Ukraine, Chernobyl disaster, Lviv group “Dovira”.*

Тридцята річниця демократичного трансферу кінця 1980-х років у Центрально-Східній Європі актуалізує рефлексії щодо місця й ролі в цьому процесі незалежних громадянських ініціатив регіону. Важливе значення має аналіз не лише внутрішньополітичної, а й міжнародної діяльності громадянських ініціатив.

Міжнародні зв'язки чеських громадянських ініціатив, їхня багатогранна діяльність на міжнародних форумах на захист миру, участь в акціях на захист прав людини значно посилили їхній авторитет на батьківщині, де репресії та переслідування правлячого комуністичного режиму «нормалізації» унеможливлювали популяризацію діяльності дисидентства, незалежних активістів та представників неконформістської культури серед співгромадян. З впевненістю можна сказати, що до листопада 1989 р. чеські громадянські ініціативи стали важливим чинником суспільно-політичного життя Європи.

Взаємодія з активістами інших країн радянського блоку набувала, попри величезні труднощі й перепони, цілком конкретних форм (побачення на кордоні, листування, семінари, акції солідарності, видання спільних документів тощо). На спільності поглядів та необхідності координації

дій наголошував ще у 1978 р. в листі до чехословацьких і польських правозахисників радянський академік Андрій Сахаров¹.

Відомий український дисидент, літературний критик Євген Сверстюк (1928–2014) згадував, що «чеського демократа Вацлава Гавела [один з організаторів Хартії 77. — *Авт.*] сприймали як живий символ, що надихав однодумців у комуністичних країнах на боротьбу з тоталітарними режимами. Ім'я Гавела вперше прозвучало в Україні в 1968 р. Після «Празької весни» він увійшов у нашу свідомість як один із тих відважних чеських інтелектуалів, які «робили погоду в Празі»².

До теми співпраці чеських незалежних громадянських ініціатив з активістами інших держав радянського блоку зверталися Гарольд Гордон Скіллінг, Вілем Пречан, Юрій Каганов, Томаш Вілімек³. Аналіз публікацій свідчить, що дослідження фокусуються на співпраці чеських громадянських ініціатив із польськими, східнонімецькими та угорськими. Натомість проблематика зв'язків і співпраці чеських з українськими ініціативами й активістами не знайшла комплексного висвітлення. Необхідно також проаналізувати присутність української тематики в документах чеських громадянських ініціатив 1980-х років.

Розвиток незалежних громадянських ініціатив другої половини 1980-х років став каталізатором активізації суспільно-політичного життя в Чехословаччині. Якщо ще навесні 1987 р. існувало лише дві постійно діючі громадянські ініціативи — Хартія 77 і Комітет захисту незаконно переслідуваних, то до кінця 1988 р. виникла ціла система незалежних ініціатив, які мали власну інформаційну базу і впроваджували свої ідеї в суспільство за допомогою друкованих (самвидавничих) органів (наприклад, «Лідове новіни» («Lidove noviny») (Прага), «Братиславські листи» («Bratislavské listy»), а також через закордонні радіостанції. Більшість із цих ініціатив вели свій родовід від дисидентського правозахисного об'єднання Хартії 77 як в ідейно-організаційному аспекті, так і персонально.

Зростала не лише кількість учасників громадянських ініціатив, але й відбувалася політизація їхніх програм. У низці програмних заяв цих угруповань чи їх представників відкидався принцип так званої керівної ролі компартії як невідповідний принципу рівноправності громадян і кодексу громадянських і політичних прав. Віддзеркалюючи настрої чехословацької опозиції, підтримуючи гуманістичні й демократичні цінності та традиції, громадянські ініціативи прагнули охопити своїм впливом усі суспільні верстви країни.

Громадянським ініціативам Чехословаччини 1980-х років присвячені наші попередні публікації: «Роль демократичних традицій у формуванні «паралельної культури» в Чехословаччині в період від «Празької весни»

до «оксамитової революції», «Дисидентський і правозахисний рух у Чехословаччині в 70–80-х роках ХХ ст.», «Розвиток громадянських ініціатив у Чехословаччині напередодні листопада 1989 р.», «Еволюція традицій «неполітичної політики» в діяльності опозиційної демократичної організації Хартія 77 у Чехословаччині в 1977–1989 рр.», «Громадянська ініціатива — Рух за громадянську свободу в суспільно-політичному житті Чехословаччини 1988–1989 рр.»⁴.

Метою цієї статті є аналіз присутності та змісту української тематики в документах чеських громадянських ініціатив 1980-х років. Джерельну основу дослідження складають документи та матеріали правозахисників, активістів, вперше оприлюднені у самвидавничих виданнях, бюлетенях незалежних чеських громадянських ініціатив: «Інформаце о Харте 77» («Informace o Chartě 77»), «Зправа віходноевропске інформачні агентури» («Zprava vychodoevropske informační agentury») та «Бюлетені незавіслого міровего сдружені — Ініціативи за демілітаризаці сполечности» («Bulletin nezavisleho miroveho sdružení — Iniciativy za demilitarizaci společnosti»). Згодом їх було видано у збірниках документів «Хартія 77. 1977–1989 рр. Від моральної до демократичної революції. Документація» (редактор Вілем Пречан, директор Інституту сучасної історії АН Чеської Республіки) (1990 р.) і тритомному зібранні «Хартія 77: Документи 1977–1989 рр.» (редактори Бланка Цісаржовська, Вілем Пречан) (2007 р.)⁵.

Здійснений нами аналіз свідчить, що українська тема представлена у двох документах правозахисного об'єднання Хартії 77. Аварії на Чорнобильській АЕС присвячений документ «До аварії на Чорнобильській електростанції» (6 травня 1986 р.). Його було адресовано уряду ЧССР та Федеральному зібранню ЧССР. Досліджуваний документ оприлюднили тодішні речники Хартії програміст Мартін Палоуш, канцеляристка Анна Шабатова, журналіст і публіцист Ян Штерн. Вперше його було надруковано в самвидавничому журналі «Інформаце о Харте 77» («Informace o Chartě 77») 1986 р., номер 7⁶. Інформацію про цей документ Хартії та про Чорнобильську аварію повідомляли в політичному блоці новин закордонного радіо «Свобода» (чеська редакція) від 2 до 31 травня 1986 р.⁷ Широкий загал вперше мав можливість ознайомитися з текстом документа в 1990 р., коли його було надруковано у збірнику «Хартія 77. 1977–1989 рр. Від моральної до демократичної революції. Документація» (редактор Вілем Пречан)⁸. Текст пам'ятки під назвою «Лист Федеральному зібранню й уряду ЧССР до позиції чехословацьких урядовців після аварії атомної електростанції у Чорнобилі» було надруковано також у другому томі тритомного зібрання документів Хартії 77, опублікованому Інститутом сучасної історії АН Чеської Республіки у 2007 р.⁹

У вступній частині документа наголошується, що «в українському Чорнобилі сталася найбільша в історії людства катастрофа атомної елект-

ростанції»¹⁰. Далі документ констатує, що «уряд СРСР змушений був визнати аварію лише після того, як у Швеції з'явився радіоактивний пил. Підвищений рівень радіації спостерігався у більшості європейських країн. Уряди більшості країн, де фіксувалося забруднення, попередили своїх громадян про небезпеку радіації та рекомендували, як себе поводити: вагітним жінкам і дітям не виходити у критичні дні на вулиці, дітям видавали таблетки з йодом, обмежили чи заборонили продаж продуктів, які могли бути заражені.

Чехословацький уряд 30 квітня 1986 р. видав повідомлення, у якому зазначається, що на території ЧССР не було зафіксовано жодного підвищення рівня радіації. Потім настала п'ятиденна перерва, після якої Чехословацьке телеграфне агенство, 5 травня 1986 р., повідомило про незначне підвищення рівня радіації»¹¹. (Головний санепідеміолог ЧСР Д. Зузкова в телевізійному виступі 6 травня зазначила: «У перші дні після аварії спостерігалось підвищення рівня радіоактивного фону у природному середовищі, але його рівень не міг негативно впливати на здоров'я людей»)¹². У документі відзначається, «що це вся інформація, яку офіційні органи надали в перші п'ять найкритичніших днів. Офіційні канали влади не вказали жодних конкретних заходів для населення, яке користувалося порадами радіо та телебачення сусідніх країн»¹³.

У документі наголошується, «що право на життя і здоров'я є основними правами людини, вимагаємо, щоб якнайшвидше було оприлюднено інформацію про випадки збільшення рівня радіації на території республіки. Особливо важливою є позиція галузевих фахівців із цього питання, які мали б інформувати громадськість про те, як слід поводитися в разі радіоактивного зараження і які заходи вживати для уникнення небезпеки»¹⁴.

«Одночасно вимагаємо, — зауважили автори документа, — щоб уряд ЧССР вимагав від радянського уряду оприлюднити всю інформацію щодо обставин катастрофи, ознайомив із нею громадськість і — головне — висловився, які з чорнобильської трагедії будуть зроблені висновки, зокрема йдеться про безпечне використання наших [чехословацьких. — Авт.] атомних електростанцій»¹⁵.

Наприкінці тексту документа зазначається, «що за умов значної густоти населення, подібна до чорнобильської аварія в Центральній Європі могла мати ще трагічніші наслідки. У випадку радіоактивного забруднення кордони не існують, мусимо про це піклуватися спільно»¹⁶.

Варто зауважити, що чехословацькі правозахисники ще наприкінці 1970-х років звертали увагу на проблему безпеки атомних електростанцій у Чехословаччині та в Європі. Зокрема, Хартія 77 присвятила цій темі два документи: «Атомні електростанції у ЧССР» (27 листопада 1978 р.) та

«Продовження дискусії щодо проблем атомних електростанцій» (28 квітня 1979 р.)¹⁷. У останньому було вміщено відкритий лист відомого чеського фізика-ядерника Франтішека Яноуха.

Другий документ Хартії 77, що стосується України, це — Телеграма чехословацьких правозахисників до Львова, адресована групі «Довіра» (22 квітня 1989 р.). Вперше документ було надруковано в самвидавничому бюлетені «Інформаце о Харте 77» («Informace o Chartě 77») 1989 р., номер 9¹⁸. Текст пам'ятки під назвою «Телеграма групі «Довіра» у Львові, у якій висловлено протест у зв'язку з брутальними діями української міліції проти передвиборчого зібрання, було надруковано також у другому томі тритомного зібрання документів Хартії 77, опублікованому Інститутом сучасної історії АН Чеської Республіки у 2007 р.¹⁹

У неділю 12 березня 1989 р. у Львові на заклик оргкомітету із представників Української гельсінської спілки, Товариства української молоді, координаційного центру груп підтримки Руху й ініціативного комітету із створення Народного Фронту на передвиборне віче до пам'ятника Івану Федорову (вулиця Підвальна) прийшли тисячі людей. Всі вулиці й сходи навколо були заповнені громадою. Її з усіх боків оточували загони міліції та спецпідрозділів. Коли о 14 годині Петро Кагуй відкрив мітинг, прозвучала міліційна вимога: зібрання не дозволене, розійтись! З гнівним протестом почав виступати Богдан Горинь. Комуністична влада Львова дала наказ силою розігнати зібрання. Почався наступ силовиків. Людей розганяли аж до вечора. Було заарештовано десятки активістів та випадкових перехожих, багато людей побито гумовими палицями (або, як тоді їх ще називали, «демократизаторами») ²⁰.

У 1987 р. львівські пацифісти організували свою групу «Довіра», активісти якої брали участь у політичному процесі доби перебудови й відігравали вагомий роль у період протопартійного творення у Львові. У цей період ідеологічні пошуки львівської неформальної молоді проходили стадію підліткових і юнацьких ігрових утопій. Завдяки своїм географічним і соціокультурним особливостям Львів став унікальним майданчиком для прихованого визрівання незалежного мирного руху серед молоді, пропонуючи їй широкий вибір ідеології та цінностей «альтернативного» характеру.

Неформальним лідером львівської групи «Довіра» був легендарний хіппі Алік Олісевич (р.н. 1958), майстер з освітлення у Львівському театрі опери та балету. З початку 1980-х років Олісевич листувався з багатьма хіппі країн радянського табору, зокрема з Чехословаччини. Про історію та діяльність львівської групи «Довіра» дивіться книгу-спогад Олісевича «Революція квітів» і статтю дослідниці Ірини Гордєєвої²¹.

Пацифізм для львівських хіппі став одним із способів подолання негативних сторін «великої відмови», за моделлю якої радянська неформальна

молодь вибудовувала свої відносини з державою та суспільством у 1970-х роках. Тенденція до активної участі молоді в суспільному житті з'явилася в радянських хіппі на початку 1980-х років, коли в Москві та деяких інших містах вони спробували створити незалежний рух за мир і за встановлення довіри між Заходом і Сходом (групи Довіри). Групи Довіри дуже швидко набули світової популярності завдяки своїм миротворчим та правозахисним ініціативам²².

Від імені Хартії 77 документ оприлюднили тодішні речники: зоотехнік Томаш Граділек, психолог Дана Немцова та географ, програміст Олександр Вондра. Телеграма стала відповіддю на відкритий лист групи «Довіра», який вона надіслала чеським хартистам у березні. У своєму листі львівські активісти інформували чеських колег про березневі (1989 р.) події у Львові, під час яких сили правопорядку (міліція) вчинили брутальний розгін багатотисячної передвибірчої демонстрації [вибори народних депутатів СРСР. — *Авт.*] та затримали низку осіб на короткий термін.

У телеграмі наголошується, що (березневі події) «розцінюємо як прояви «старого мислення» брежнєвської ери, що включають залякування та відверте насилля над громадянами, намагання придушити прояви громадської думки людей». У документі зауважується, що хартисти «висловлюють повну підтримку Ваших справедливих вимог, протестуємо проти маніпуляцій Вашого керівництва на чолі з першим секретарем [ЦК КПУ. — *Авт.*] Володимиром Щербицьким і бажаємо Вам успіху у Ваших зусиллях за правду»²³.

Телеграму солідарності львівській групі «Довіра» надіслала також чеська громадянська ініціатива «Незалежна мирна співдружність — ініціатива за демілітаризацію суспільства», що об'єднувала, головню, молодих людей²⁴. Предметом інтересу «Незалежної мирної співдружності» була демілітаризація суспільства. Ініціатива виступила з гаслом «За життя у мирі», яке є основним правом людини. «Ліквідація зброї не призведе до остаточного утвердження миру. Завданням кожного народу є створення внутрішніх передумов для існування без зброї. Для цього мусять співпрацювати усі громадяни», — наголошувалося в Установчій заяві «Незалежної мирної співдружності» від 16 квітня 1988 р.²⁵

Відзначимо, що львівська група «Довіра» надіслала 22 листопада 1988 р. президенту ЧССР та чехословацькому уряду відкритого листа, в якому вимагала звільнення трьох ув'язнених членів «Незалежної мирної співдружності»: Гани Марванової, Томаша Дворжака і Любоша Видри²⁶. Як згадує А. Олісевич, навесні 1988 р. до Львова приїздила група чеських хіппі — шість чоловік із Чеських Будейовиць, серед них були члени «Незалежної мирної співдружності». А в жовтні 1988 р. Чехію відвідав

Олісевич разом із дружиною Катериною²⁷. Так встановилися зв'язки між українськими й чеськими хіппі.

Отже, здійснений аналіз свідчить про присутність української тематики в документах чеських громадянських ініціатив 1980-х років. Українська тема представлена у двох документах правозахисного об'єднання Хартії 77: документі «До аварії на Чорнобильській електростанції» (6 травня 1986 р.) та телеграмі чехословацьких правозахисників до Львова, адресованій групі «Довіра» (22 квітня 1989 р.). Чеська «Незалежна мирна співдружність — ініціатива за демілітаризацію суспільства» та українська, львівська, група «Довіра» обмінялися телеграмою та листом солідарності. Інформаційними приводами створення вказаних документів слугували чорнобильська катастрофа — техногенна аварія всесвітнього масштабу — та брутальний розгін мирної маніфестації у Львові. Документи Хартії 77 зацентрували увагу правозахисників та громадськості на пізньорадянських реаліях — відсутності/приховуванні владою інформації від суспільства щодо радіоактивного забруднення та черговому порушенні прав людини в радянській Україні.

¹ Слесаренко А.В. Міжнародна підтримка і зв'язки зарубіжної громадськості та емігрантських кіл з дисидентським рухом та нонконформістською культурою в Чехословаччині (1970–1980-ті роки). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного ун-ту: Зб. наук. праць*. Рівне, 2016. Вип. 28. На пошану професора, ректора РДГУ Р. Постолювського. С. 311.

² Чому в Україні не було свого Вацлава Гавела? URL: <http://www.helsinki.org.ua/2011/12/20/> (дата звернення: 03.2020).

³ Skilling H.G. Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia. London: George Allen & Unwin, 1981. 363 p.; Skilling H.G. Samizdat and independent Society in Central and Eastern Europe. Columbus: Ohio State University Press, 1989. 293 p.; Prečan V. Spoluprace demokratických sil v dnešní východní střední Evropě. *V kradenem čase. Vyběr ze studii, článků a úvah z let 1973–1993*. Uspořádal M. Drapala / Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Brno: Doplněk, 1994. S. 223–243; Каганов Ю.О. Опозиційний виклик: Україна і Центрально-Східна Європа. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 252 с.; Vilimek T. Solidarita napříč hranicemi. *Opozice v ČSSR a NDR po roce 1968*. Praha: Vyšehrad-Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. 383 s.

⁴ Постолювський Р.М. Роль демократических традиций в формировании «параллельной культуры» в Чехословакии в период от «пражской весны» до «бархатной революции». *Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80 гг. XX в.)*. Матер. междунар. науч. конф.: В 2 т. Харьков, 1995. Т. 2. С. 209–216; Слесаренко А.В. Дисидентський і правозахисний рух у Чехословаччині в 70–80-х роках ХХ ст. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного ун-ту: Зб. наук. праць*. Рівне, 2004. Вип. 3. С. 159–164; Слесаренко А.В. Розвиток громадянських ініціатив у Чехословаччині напередодні листопада 1989 р. *Слов'янський вісник. Серія «Історичні*

науки». Рівненський ін-т слов'язознавства Київського славістичного ун-ту, Рівненський державний гуманітарний ун-т. Рівне, 2004. Вип. 3. С.156–166; Постоловський Р.М. Еволюція традицій «неполітичної політики» в діяльності опозиційної демократичної організації Хартія-77 у Чехословаччині в 1977–1989 рр. *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Серія: Історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 18. На пошану проф. В.С. Степанкова. С. 451–460; Слесаренко А.В. Громадянська ініціатива — Рух за громадянську свободу в суспільно-політичному житті Чехословаччини 1988–1989 рр. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог: Національний ун-т «Острозька академія», 2009. Вип. 14. С. 364–370.

⁵ Charta 77. 1977–1989. Od moralni k demokraticke revoluci. Dokumentace. Uspořadal V. Prečan. Scheinfeld–Schwarzenberg–Bratislava: Československe středisko nezavisle literatury — Archa, 1990. 525 s.; CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 2. 1977–1983. Ed. B. Cisařovska, V. Prečan. Praha: Ustav pro soudobe dějiny AV ČR, 2007. 597–1175 s.

⁶ Dokument Charty 77/15/86 K havarii jaderne elektrarny (6 května 1986). *Informace o Chartě 77*, Praha, samizdat, 1986, 7, S. 3–4.

⁷ Ústav pro soudobe dějiny Akademie Věd České Republiky, sbirka Radio Free Evropa, politicky blok č. 111–141, 2–31. 5. 1986.

⁸ K havarii v Černobyli (6 května 1986) *Charta 77. 1977–1989. Od moralni k demokraticke revoluci. Dokumentace. Uspořadal V. Prečan. Scheinfeld–Schwarzenberg–Bratislava: Československe středisko nezavisle literatury — Archa, 1990. S. 294–295.*

⁹ Dopis Federalnimu shromaždění a vládě ČSSR k postoji čs. úřednich míst po havarii jaderne elektrarny v Černobyli (Dokument č. 15/86) *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 2. 1977–1983 / Ed. B. Cisařovska, V. Prečan. Praha: Ustav pro soudobe dějiny AV ČR, 2007. S. 777.*

¹⁰ Dokument Charty 77/15/86 K havarii jaderne elektrarny (6 května 1986). *Informace o Chartě 77*, Praha, samizdat, 1986, 7. S. 3.

¹¹ Ibidem. S. 4.

¹² Dopis Federalnimu shromaždění a vládě ČSSR k postoji čs. úřednich míst po havarii jaderne elektrarny v Černobyli (Dokument č. 15/86). *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 2. 1977–1983. Ed. B. Cisařovska, V. Prečan. Praha: Ustav pro soudobe dějiny AV ČR, 2007. S. 777.*

¹³ Dokument Charty 77/15/86 K havarii jaderne elektrarny (6 května 1986). *Informace o Chartě 77*, Praha, samizdat, 1986, 7. S. 4.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Dokument Charty Č. 22. Jaderne elektrarny v ČSSR (27 listopadu 1978). *Informace o Chartě 77*, Praha, samizdat. 1978, 14. S. 1–7; Dokument Charty Č.22. Pokračovani diskuse o problematice jadernych elektraren (28 dubna 1979). *Informace o Chartě 77*. Praha, samizdat. 1979, 7. S. 1–4.

¹⁸ Telegram Charty 77 do Lvova Skupině Důvera ve Lvove. *Informace o Chartě 77*. Praha, samizdat. 1989, 9 (28.04.1989). S. 7.

¹⁹ Telegram skupině Důvera ve Lvově, protestující proti brutálnimu postupu ukrajinske policie proti předvolebnimu shomaždění (Nečislovany dokument). *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 2. 1977–1983. Ed. B. Cisařovska, V. Prečan. Praha: Ustav pro soudobe dějiny AV ČR, 2007. S. 1116.*

²⁰ Мельник І. Перша демонстрація з синьо-жовтими прапорами [Про перші демонстрації у 1989 р. Львові]. URL: <http://www.zbruc.org>. (дата звернення: 03.2020).

²¹ Олісевич А. Революція квітів. Львів: Тріада плюс, 2013. 160 с.; Гордеева И.А. Из документов по истории Львовской группы за установление доверия между Востоком и Западом, 1987–1988. *Acta samizdatica / Записки о самиздате*. Москва: ГПИБ, Мемориал, 2017. Вып. 3. Т. 3. С. 160–178.

²² Львівська група «Довіра». URL: [http:// www.lvivcenter.org](http://www.lvivcenter.org). (дата звернення: 03.2020).

²³ Telegram Charty 77 do Lvova Skupině Důvera ve Lvove. *Informace o Chartě 77*. Praha, samizdat. 1989, 9 (28.04.1989). S. 7.

²⁴ Dva telegramy do SSSR (24.04.1989). *Zprava vychodoevropske informačni agentury*, Praha, samizdat. 1989, 21 (27.04. 1989). S. 1.

²⁵ Gruntorad J. O nezávislych iniciativách v Československu. Praha: Reprint Xerox, 1989. S. 11.

²⁶ Informace o dopise Skupiny Důvera ve Lvove prezidentu a vlade ČSSR (22 listopadu 1988). *Zprava vychodoevropske informačni agentury*. Praha, samizdat. 1988, 11 (15–22 prosince 1988). S. 1; Dopis ze Lvova. *Bulletin nezávisleho miroveho sdružení — Iniciativy za demilitarizaci společnosti*. Praha, samizdat. 1989. № 5. S. 16.

²⁷ Олісевич А. Революція квітів. Львів. С. 110–111.

REFERENCES

1. Chomu v Ukrajině ne bylo svého Václava Havela? (2011). Retrieved from [http:// www.helsinki.org.ua/2011/12/20/](http://www.helsinki.org.ua/2011/12/20/) [in Ukrainian].

2. Dokument Charty 77/15/86 K havarii jaderne elektrarny (6 května 1986). (1986). *Informace o Chartě 77, samizdat*, 7, 3–4 [in Czech].

3. Dokument Charty Č.22. Jaderne elektrarny v ČSSR (27 listopadu 1978). (1978). *Informace o Chartě 77, samizdat*, 14, 1–7 [in Czech].

4. Dokument Charty Č.22. Pokračování diskuse o problematice jaderných elektraren (28 dubna 1979). (1979). *Informace o Chartě 77, samizdat*, 7, 1–4 [in Czech].

5. Dopis Federalnímu shromáždění a vládě ČSSR k postoji čs. úředních míst po havarii jaderne elektrarny v Černobyli (Dokument č. 15/86). (2007). *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 2. 1977–1983. B. Cisařovská, V. Prečan (Ed.)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 777 [in Czech].

6. Dopis ze Lvova. (1989). *Bulletin nezávisleho miroveho sdružení — Iniciativy za demilitarizaci společnosti*. Praha, samizdat, 5, 16 [in Czech].

7. Dva telegramy do SSSR (24.04.1989). (1989). *Zprava vychodoevropske informačni agentury*. Praha, samizdat, 21.(27.04. 1989), 1 [in Czech].

8. Gordejeva, I.A. (2017). Iz dokumentov po istorii L'vovskoj grupy za ustanovlenie doverija mezdu Vostokom i Zapadom, 1987–1988. *Acta samizdatica - Zapiski o samizate*. (Vol. 3). Moskva: GPIB, Memorial, 160–178 [in Russian].

9. Gruntorad, J. (1989). *O nezávislych iniciativách v Československu*. Praha: Reprint Xerox [in Czech].

10. Informace o dopise Skupiny Důvera ve Lvove prezidentu a vlade ČSSR (22 listopadu 1988). (1988). *Zprava vychodoevropske informačni agentury*. Praha, samizdat, 11 (15–22 prosince 1988), 1 [in Czech].

11. K havarii v Černobyli (6 května 1986). (1990). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. Uspořádal V. Prečan*. Scheinfeld–Schwarzenberg–Bratislava: Československé středisko nezávislé literatury — Archa [in Czech].

12. Kaganov, Yu.O. (2009). *Opozycijnij vyglyk: Ukrajiná i Central'no-Schidná Evropa*. Zaporizhzhia: Prosvita [in Ukrainian].

13. L'vivs'ka grupa Dovira. (2020). Retrieved from <http://www.lvivcenter.org>. [in Ukrainian].
14. Mel'nyk, I. Persha demonstracija z synio-zovtymy praporamy. (2020). Retrieved from <http://www.zbruc.org> [in Ukrainian].
15. Olisevych, A. (2013). *Revoljucija kvitiv*. L'viv: Triada pljus [in Ukrainian].
16. Postolovs'kyj, R.M. (1995). Rol' demokratyčeskich tradicij v formirovanii paralel'noj kultury v Čechoslovakii v period ot prazkoj vesny do barchatnoj revolucii. *Totalitarizm i antitotalitarnye dvizenija v Bolgarii, SSSR i drugih stranach Vostočnoj Evropy (20–80 gg. XX v.). Mater. mezunar. nauch. konf., 2*, 209–216 [in Russian].
17. Postolovs'kyj, R.M. (2008). Evolucija tradycij nopolityčnoji polityky v dijál'nosti opozycijnoji organizaciji Chartija 77 u Čechoslovachchyni v 1977–1989 rr. *Nauk. pr. Kam'janec-Podil. nac. un-tu. Serija: Istoryčni nauky*, 18, 451–460 [in Ukrainian].
18. Prečan, V. (1994). Spoluprace demokratickych sil v dnešni vychodni středni Europě. *V kradenem čase. Vyběr ze studii, članků a úvah z let 1973–1993*. Uspořadal M. Drapala. Ústav pro soudobe dějiny AV ČR. Brno: Doplněk [in Czech].
19. Prečan, V. (Ed.). (1990). *Charta 77. 1977–1989. Od moralni k demokraticke revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld — Schwarzenberg — Bratislava: Československe středisko nezávisle literatury [in Czech].
20. Prečan, V., & Cisařovska, B. (Ed.). (2007). *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 2. 1977–1983*. Praha: Ústav pro soudobe dějiny AV ČR [in Czech].
21. Skilling, H.G. (1981). *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*. London: George Allen & Unwin [in English].
22. Skilling, H.G. (1989). *Samizdat and independent Society in Central and Eastern Europe*. Columbus: Ohio State University Press [in English].
23. Slesarenko, A.V. (2004). Dysydentskyj i pravozachysnyj ruch v Čechoslovachchyni v 70–80-ch rr. XX st. *Aktualni problemy vitchznjanoji ta vsesvitnoji istorii. Naukovi zapysky Rivnens'koho derzavneho humanitarnoho universytetu*, 3, 159–164 [in Ukrainian].
24. Slesarenko, A.V. (2004). Rozvytok hromadjans'kych iniciatyv u Čechoslovachchyni naperedodni lystopada 1989 r. *Slovjans'kyj visnyk. Serija Istoryčni nauky Rivnens'kyj in-t slovjanoznavstva Kyjivs'koho slavistyčnogo un-tu, Rivnens'kyj derzavnyj humanitarnyj universytet*, 3, 156–166 [in Ukrainian].
25. Slesarenko, A.V. (2009). Hromadjans'ka iniciatyva — Ruch za hromadjans'ku svobodu — v suspil'no-polityčnomu ziti Čechoslovachchynny 1988–1989 rr. *Naukovi zapysky nacional'noho universytetu, Ostroz'ka akademija: Istoryčni nauky*, 14, 364–370 [in Ukrainian].
26. Slesarenko, A.V. (2016). Miznarodna pidtrymka i zvjazky zarubiznoji gromadskosti ta emigrantskich kil z dysydentskym ruchom ta nonkonformistskoju kulturoju v Čechoslovachchyni (1970–1980-ti roky) *Aktualni problemy vitchznjanoji ta vsesvitnoji istorii. Naukovi zapysky Rivnens'koho derzavneho humanitarnoho universytetu*, 28, 307–317 [in Ukrainian].
27. Telegram Charty 77 do Lvova Skupině Důvera ve Lvove. (1989). *Informace o Chartě 77, samizdat*, 9.(28.04.1989), 7 [in Czech].
28. Telegram skupině Důvera ve Lvově, protestující proti brutálnímu postupu ukrajinske policie proti předvolebnímu shromažďení (Nečíslovany dokument). (2007). *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 2. 1977–1983*. B. Cisařovska, V. Prečan (Ed.). Praha: Ústav pro soudobe dějiny AV ČR, 1116 [in Czech].
29. Vilimek, T. (2010). *Solidarita napříč hranicemi. Opozice v ČSSR a NDR po roce 1968*. Praha: Vyšehrad-Ústav pro soudobe dějiny AV ČR [in Czech].